

Malin Noem Ravn, Guro Korsnes Kristensen
& Siri Øyslebø Sørensen (red.)

Reproduksjon, kjønn og likestilling i dagens Norge

FAGBOKFORLAGET

KJØNNSTUDIER

*Reproduksjon, kjønn
og likestilling i dagens Norge*

Reproduksjon, kjønn og likestilling i dagens Norge

*Malin Noem Ravn, Guro Korsnes Kristensen
og Siri Øyslebø Sørensen (red.)*

FAGBOKFORLAGET

Copyright © 2019 by
Vigmostad & Bjørke AS
All Rights Reserved

1. utgave / 1. opplag 2016

ISBN: 978-82-450-2938-3
ISBN (trykt): 978-82-450-1921-6

Tilrettelagt for e-bok: John Grieg, Bergen
Forsidedesign ved forlaget
Sats av Type-it AS

Utgivelsen er støttet av Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU, Humanistisk fakultet, NTNU og Norges Forskningsråd gjennom Program for kjønnsforskning.

Kjønnsstudier har sitt utspring i Institutt for tverrfaglige kulturstudier ved NTNU.

Spørsmål om denne boken kan rettes til:
Fagbokforlaget
Kanalveien 51
5068 Bergen
Tlf.: 55 38 88 00 Faks: 55 38 88 01
e-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
www.fagbokforlaget.no

Materialet er vernet etter åndsverkloven.
Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarframstilling
bare tillatt når det er hjemlet i lov eller avtale med Kopinor.

Til Kristin

Kjønnsstudier

I serien Kjønnsstudier utgis bøker som har kjønn som sentralt tema. Kjønn og kjønnsidentitet blir etablert gjennom historiske og kulturelle prosesser og påvirkes dermed av institusjonelle føringer, rådende overbevisninger og kulturelle forståelser. Serien er tverrfaglig, og målet er at den skal bidra til en utdypende forståelse av kjønn og kjønnsforhold i vår tid. Alle utgivelsene i serien er fagfellevurdert.

Serieredaksjon

Berit Gullikstad, NTNU (ansvarlig)

Malin Noem Ravn, NTNU

Berit Brandth, NTNU

Jørgen Lorentzen, Stiftelsen Hedda

Ann Therese Lotherington, Universitetet i Nordland

Tidligere utgitt i denne serien

Annfelt, T., Andersen, B. og Bolsø, A. (red.) (2008). *Når heteroseksualiteten må forklare seg*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Fjell, T.I. (2008). *Å si nei til meningen med livet? En kulturvitenskapelig analyse av barnfrihet*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Hamm, C., Sejersted, J.M. og Waage, L.R. (red.) (2008). *Tekster på tvers. Queer-inspirerte lesninger*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Berg, A.-J., Flemmen, A.B. og Gullikstad, B. (red.) (2010). *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Myrstad, A.M. (2012). *Husmora i fokus. Den norske husmorfilmen 1953-1972*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Fjell, T.I. (2013). *Den usynliggjorte volden. Om menn som utsettes for partnervold fra kvinner*. Trondheim: Akademika forlag.

Lorentzen, J. og Mühleisen, W. (red.) (2013). *Å være sammen. Intimitetens nye kulturelle vilkår*. Trondheim: Akademika forlag.

Innhold

Forord	11
 1 Reproduksjon i dagens Norge	13
<i>Guro Korsnes Kristensen, Malin Noem Ravn</i>	
<i>og Siri Øyslebø Sørensen</i>	
Introduksjon	13
Norsk reproduksjon	16
Norsk biopolitikk	19
Reproduksjon og samfunnsendringer	20
Kapitteloversikt	27
 2 Feministiske perspektiver på reproduksjon	33
<i>Guro Korsnes Kristensen, Malin Noem Ravn</i>	
<i>og Siri Øyslebø Sørensen</i>	
Teknologisk frigjøring fra «naturlig» underordning	34
Anerkjennelse av den kvinnelige natur	37
Fra kvinneerfaring til likestilling og inkludering	38
Synliggjøring av ulikhet mellom kvinner	41
Likestilling på reproduksjonsfeltet: Frigjøring, anerkjennelse og inkludering	43
 3 Karrierekvinne og mor: Et kulturanalytisk blikk på kombinasjonslivets balansekrav	49
<i>Siri Øyslebø Sørensen</i>	
Arbeid, familie og egentid	50
Likestilling og barnets beste	51
Metode og analysestrategi	52
Deltidsarbeid og hjemmевærende mødre	53

8 *Reproduksjon, kjønn og likestilling i dagens Norge*

Karrierekvinne på tross av barn – moderskap på tross av karriere	55
Alternative moderskapsidealer	59
Oppsummerende refleksjoner: Kombinasjonslivets balansekrav	61

4 **Ønske om et eget barn: Muligheter, forestillinger og forhandlinger i etablering av foreldreskap**

65

Marit Melhuus

Rammer	65
Det «egne» i «eget barn»	68
Tiden og veien: Noen betraktninger	70
Et «eget» barn	72
Konklusjon	82

5 **Barnløshet blant menn:**

Alle vil ha barn, men færre får

87

An-Magritt Jensen og Merete Lie

Fruchtbarhet blant norske menn	88
Forskning om foreldreskap, likestilling og livsløp	90
Intervjuer med barnløse menn	91
«Først må jeg ha dame»	93
Gründere: «Jobben er den nye dama»	94
Barn, men ikke likestilling	96
Klar for barn? Diskusjoner og forhandlinger	98
Konklusjon	99

6 **«Vi er gravide»? Hvordan likestillingsorienterte vordende fedre «gjør» svangerskap**

105

Malin Noem Ravn

Bakgrunn: Farsidealer, foreldreskap som parprosjekt og mannen som «one step removed»	105
Materiale	108
«Vi er gravide»	109
Nye opplevelser av forskjell	110
Kommunikasjon og kroppsmedierte øyeblikk	112
Teknologisk medierte øyeblikk	115
Hverdagspraksiser	116
Hvor går grensene for menns deltakelse i svangerskap?	117

7 Familieplanlegging i nye omstendigheter	121
<i>Guro Korsnes Kristensen</i>	
Bakgrunn.....	122
Metode og datamateriale	125
Mariam: «Jeg vil leve mitt liv. Det livet jeg har drømt om».....	128
Jafar: «Vi vil helst la det ligge, altså»	131
Bahar: «Jeg kunne ikke høre på noen, fordi jeg ville det ikke» ...	134
Oppsummerende konklusjoner.....	138
 8 Den gode far: (Re)produksjon av farskap blant minoritetsetniske menn	143
<i>Anette Hoel</i>	
Introduksjon.....	143
Konstruksjoner av farskap: På sporet av variasjon og kompleksitet	143
Informantutvalg og analysegrep	146
Forståelser av den gode far.....	148
Å være en (minoritetsetnisk) god far: Betydninger av generasjon og sosial klasse.....	152
Avsluttende betraktninger	157
 9 Arbeidet med å lage barn: Lesbiske par og tredjepartsutfordringer i familieskaping	161
<i>Malin Noem Ravn og Tomas Moe Skjølsvold</i>	
Tosomhet og familieformer	162
Metode, materiale og analytiske strategier.....	164
Hva skal til for å lage et barn?.....	165
Graviditet som forbindelser og montasjer	176
 10 Biopolitikk på norsk: Eggdonasjon som et spørsmål om likestilling	179
<i>Kristin Spilker og Merete Lie</i>	
Likestilling på norsk	181
Egg, sæd og reproduksjon.....	182
Egg og sæd i lovgivning og politikk.....	184
Biopolitikkens kjønn: Likestilling for hvem og hva?.....	191

11 Surrogati: Reproduksjon i globalt farvann	195
<i>Ingvill Stuvøy</i>	
Introduksjon	195
Artikulasjon av surrogati	196
Empirisk inngang	197
Surrogatis ankomst til Norge	200
Et spørsmål om reproduktive muligheter	201
Surrogati som et kvinnespørsmål	205
Kjøp og salg av kropp	208
Frykten for utnyttelse	212
Avslutning: En grenseoverskridende likestilling	214
 12 Likestilt reproduksjon?	223
<i>Guro Korsnes Kristensen, Malin Noem Ravn</i>	
<i>og Siri Øyslebø Sørensen</i>	
Likestilling, likhet og forskjell	224
Forskjellene som utgjør en forskjell	225
Likhetsskaping gjennom symmetri og identifikasjon	229
Avsluttende refleksjoner	231
 Forfatterpresentasjoner	235

Forord

Arbeidet med denne boka har foregått over noen år, og mange har vært involvert på veien. Vi vil takke forfatterne for at de tok utfordringen om å skrive et kapittel til dette bokprosjektet, og for at de deltok på workshopen vi arrangerte i Trondheim høsten 2013. Det var ved denne workshopen vi begynte å se omrisset av det som skulle bli den foreliggende boka. Takk til alle for fortreffelig innsats!

Vi har fått økonomisk støtte fra prosjektet *Reproductive Relations. Production of gendered meaning in the field of reproduction* (NFR/kjønnsforskningsprogrammet (2009-2012)), ved prosjektleder Merete Lie. Ideen om å skrive bok om kultur, reproduksjon og kjønn tok form gjennom aktiviteten i dette forskningsprosjektet.

Bokprosjektet har også fått økonomisk støtte fra Institutt for tverrfaglige kulturstudier ved NTNU (ved instituttleder Margrete Aune) og fra Humanistisk fakultet ved NTNU. Tusen takk! Boka ville vært vanskelig å få i havn uten denne støtten.

Senter for kjønnsforskning ved Institutt for tverrfaglige kulturstudier ved NTNU har vært redaktørenes arbeidssted og arbeidsfellesskap i mange år. Her skrives, tenkes og diskuteres det, og senteret har slik vært et godt, kunnskapsfremmende og stimulerende sted å tilbringe arbeidsdagen. Takk til hver og en ved senteret, og takk til senteret som sådan.

Vi er også del av et større arbeidsfellesskap: Institutt for tverrfaglige kulturstudier. Takk for godt miljø, mye energi og fine folk. Takk også til Kari Bergheim og Lotte Sæther i instituttets administrasjon. En spesiell takk går til alle i basket-/kampsportgruppa for å holde oss i godt humør og god form, og for å holde konkurranseinstinktet i hevd.

Takk til serieredaksjonen i *Kjønnsstudier*, med Berit Gullikstad som leder, for gode og viktige innspill og kommentarer underveis i arbeidet med manuset. Takk også til to anonyme fagfeller som kom med verdifulle tilbakemeldinger. Og takk til Fagbokforlaget ved May Helene Solberg for tålmodighet, støtte og god prosess.

Vi takker også Fosen Helse IKS for godt miljø og generøsitet med Malins tid i ferdigstillingsfasen.

Familiene våre fortjener alltid takk: Johan, Anders og Mathias er våre respektive backstage støttespillere. Einar, Sofia, Hannah, Inga, Olaf, Astri, Odin og Tallak: Alt dreier seg i bunn og grunn om dere.

Denne boka ble konseptualisert og påbegynt sammen med vår gode venn og kollega Kristin Spilker. Kristin var med i prosjektet *Reproductive Relations*, og boka bærer både eksplisitte og implisitte spor av hennes forskning i feltet. Kristin gikk bort høsten 2014. Vi dedikerer boka til henne.

Trondheim, februar 2016

Malin Noem Ravn, Guro Korsnes Kristensen og Siri Øyslebø Sørensen
Redaktører

Reproduksjon i dagens Norge

Guro Korsnes Kristensen, Malin Noem Ravn og Siri Øyslebø Sørensen

Introduksjon

Formålet med denne boka er å bidra til økt innsikt i det som nokså åpent kan betegnes som norsk reproduksjon i vår tid. Boka er skrevet for alle som ønsker å få kunnskap om praksiser, erfaringer, ideer og føringer som preger norsk reproduksjon i dag. Tematisk dreier boka seg om det å planlegge og etablere familie – om det å få og å ikke få barn. Boka legger særlig vekt på kulturell meningsskaping og gir samlet sett et innblikk i hvordan reproduksjon *tenkes* i dagens Norge. Boka kartlegger altså ikke norske reproduksjonsmønstre som sådan, men undersøker i stedet hvordan det snakkes om reproduksjon, hvordan valg begrunnes, og hvordan muligheter innrammes. Især er det nysgjerrigheten omkring mulige endringer i tenkemåter og forståelser som er drivkraften bak mange av de forskningsbaserte bidragene i boka.

Tenker man annerledes om det å få barn når teknologien muliggjør reproduksjon der det før ikke var mulig? Hvilken betydning har tilstedeværelsen av andre kulturer og nye familieformer for hva som forstås som ønsket og uønsket reproduksjon og god og dårlig familieplanlegging? Tenkes likestilling som relevant for spørsmålet om man skal få barn eller ikke, og hvor går grensene for menns involvering i svangerskap? Hva oppfattes som akseptable og uakseptable måter å lage barn på, og hvordan forstås og defineres foreldreskap når det er flere enn to personer involvert i tilblivelsen?

Menneskelig reproduksjon er et evig aktuelt tema. Spørsmålene over illustrerer hvordan både individets og samfunnets forståelser av reproduksjon er i stadig forandring og under stadig forhandling. Det er derfor nødvendig å ta i betraktning den kulturelle konteksten som planlegging, unnfangelse, graviditet, fødsel og barneomsorg foregår i, dersom en ønsker å forstå reproduksjon. Kunnskap om hvilken mening og verdi det å få barn har for enkeltindividet, danner også et viktig

grunnlag for å forstå samfunnets interesser i og organisering av reproduksjonen.

Reproduksjon er et felt hvor det i alle samfunn foregår implisitte og eksplisitte forsøk på å regulere både ønsker, idealer og atferd. Samtidig er reproduksjon en del av livet hvor enkeltindivider og grupper investerer emosjoner, kreativ energi og visjoner om fremtiden (Carsten 2004:9; Spilker 2008:39), hvor natur og kultur viser sin skaperkraft, og hvor det ligger en iboende spenning mellom videreføring og nyskaping (Strathern 1992). Et viktig mål for denne boka er å forsøke å gripe noe av denne kompleksiteten blant annet ved å utforske spenningene mellom det regulerte og det kreative og det stabile og det foranderlige, for derigjennom å kunne forstå noe av det som kjennetegner det norske samfunnet av i dag.

Vår inngang til det komplekse reproduksjonsfeltet er kulturanalysen, som gjerne beskrives som et redskap til å avdekke og begripe det underforståtte i hverdagslivet, det som får det til å fungere (Hastrup, Rubow og Tjørnhøj-Thomsen 2011). For denne boka innebærer dette en interesse for hvordan ulike aspekter ved reproduksjonsprosessene er vevd sammen, hvordan de gjensidig påvirker hverandre, og hvordan nye praksiser forhandles frem og etableres. Det betyr at vi ikke er opptatt av å skille biologisk og sosial reproduksjon fra hverandre, men tvert imot er interessert i å forstå hvordan sosiale normer og praksiser gis mening og forhandles med utgangspunkt i kulturelle fortolkninger av biologi. Det betyr også at vi ikke først og fremst ser på det mest utbredte eller vanligste når det gjelder norsk reproduksjon, men at vi vel så gjerne retter blikket mot det partikulære og vanskelige, ettersom det er her meningskonstruksjonen blir mest tilgjengelig for forskerens blikk.

Reproduksjon er en grunnleggende kjønnet tematikk i kraft av å være tett forbundet med de kroppslige reproduksjonsfunksjonene. I forlengelsen av dette knyttes også forestillinger om foreldreskap til biologiske forskjeller mellom menn og kvinner. I denne boka belyses nettopp denne formen for forbindelser mellom konkrete, kroppslige og materielle omstendigheter og de måter vi tenker og snakker om reproduksjon og foreldreskap på. Ved å rette særlig oppmerksomhet mot kulturell meningsproduksjon om kjønn på reproduksjonsfeltet, bidrar boka også til en forståelse av hvordan kjønn forstås i dagens Norge. Samtidig viser de ulike bidragene hvordan endringer i normer for kjønn, for eksempel gjennom endringer i forestillinger om moderskap og farskap, påvirker forståelser av reproduksjon. Det kulturanalytiske blikket innebærer altså å være oppmerksom på gjensidige påvirkninger i meningsskaping. Sagt

med andre ord: Vi har en ambisjon om å utforske både hva som skjer med forestillinger om kjønn når reproduksjonen endrer betydning og karakter, og hva som skjer med reproduksjonen når kjønn får nytt betydningsinnhold.

I norsk sammenheng er *likestilling* blitt en dominant forståelsesramme for kjønnede problemstillinger – i offentlig debatt, i politisk behandling og som generell kulturell fortolkningsramme rundt kjønnsrelaterte spørsmål (Annfelt og Gullikstad 2013; Berg, Flemmen og Gullikstad 2010; Danielsen, Larsen og Owesen 2013). Når vi i en norsk kontekst skal utforske en så grunnleggende kjønnet tematikk som reproduksjon, blir dermed også forståelser og betydninger av likestilling aktualisert. Det finnes mange sosiale ordninger rundt reproduksjon som er knyttet til en statlig likestillingsorientert velferdspolitik, men det er ikke disse likestillingspolitiske ordningene som er i fokus for oss i denne boka. Snarere utforsker vi hvordan et generelt likestillingsideal – eller likestilling som generelt rammeverk for å forstå og snakke om kjønn – aktualiseres i hvordan folk tenker, praktiserer og snakker om reproduksjon.

Reproduksjon griper altså inn i skjæringspunktet mellom det dypt private, det kulturelt og sosialt verdsatte og det statlig regulerte. Det innebærer også at det å sette reproduksjonen i sentrum for analysen er en effektiv og fruktbar måte å få inntak til sentrale samfunnstrekk og kulturelle verdier på (Browner og Sargent 2011; Rapp og Ginsburg 1995; Rapp 2001).

Bidragstyperne i denne boka har nettopp satt reproduksjon i sentrum for sine analyser. Samtlige kapitler baseres på empiri fra det samtidige Norge, og med mål om å forstå reproduksjon som kulturelt fenomen tar kapitlene på forskjellig vis for seg dagsaktuelle og utfordrende spørsmål på reproduksjonsfeltet. Mens noen kapitler fokuserer på vurderinger og forhandlinger som leder opp mot en mulig familieetablering, ser andre på kontroversielle og mindre kontroversielle former for assistert befruktning, og atter andre har studert forestillinger om godt foreldreskap og god familieplanlegging. Det empiriske materialet som er benyttet, er variert og inkluderer kvalitative intervju, politiske dokumenter og medietekster. Felles for de empiriske analysene er at de representerer det vi kan kalle det «nye» Norge – et samfunn der idealer, valg og handlingsmønstre er i endring.

Samtlige av bidragene i boka relaterer seg til én eller flere samfunnsendringer, hvor vi vil trekke frem tre som særlig relevante: endring i familiemønstre og kjønnsroller, innføring og anvendelse av reproduksjonsteknologier, samt globalisering og det som kan betegnes som økt

mobilitet. Kapittelforfatterne er blitt oppfordret til å tenke på likestilling – som vidt forstått begrep – i tilknytning til egen empiri. For noen har dette vært naturlige videreføringer av etablert arbeid, for andre har det betydd å se på et kjent felt med et nytt blikk.

Vi har altså først og fremst ønsket å presentere empiri som kan lære oss noe om hva som foregår i dagens Norge, ikke ut fra en tanke om at et helt felt skal representeres, men ut fra et ønske om å utforske hvordan praksiser, normer og muligheter tar form. Til sammen gir kapitlene nye inntak til å forstå norsk reproduksjon i et samtidig perspektiv. Ikke minst representerer de en mulighet for å utforske hvordan kjønn og likestilling på ulike måter blir satt i spill og får ny mening i konkrete (og kroppslige) sammenhenger.

Videre i dette kapittelet vil vi gjøre kort gjøre rede for det vi betrakter som sentrale aspekter ved samtidig norsk reproduksjon, og det vi har kalt norsk biopolitikk. Vi vil deretter kort drøfte de tre nevnte samfunnsendringene; teknologisk utvikling, nye familiemønstre og økt globalisering, og vise hvordan bidragene i denne boka på ulike måter aktualiserer disse, før vi avslutter med en mer systematisk presentasjon av kapitlene.

Norsk reproduksjon

I 2014 ble det født 59 100 barn i Norge. Det gav et samlet fruktbarhetstall for kvinner på 1,76 (Statistisk sentralbyrå 2015).¹ Dette ligger under såkalt reproduksjonsnivå² og også godt under verdensgjennomsnittet, som ifølge FNs estimerer er 2,5³ (FN-sambandet 2016). Siden 2009, da samlet fruktbarhetstall var på 1,98, har det vært en jevn nedgang i fruktbarhetstallet for norske kvinner, men likevel er det norske tallet relativt høyt i europeisk sammenheng (Statistisk sentralbyrå 2015).⁴

Kombinasjonen av relativt høye fruktbarhetstall og høy yrkesdeltakelse for norske kvinner forklares ofte med at Norge er et barne- og familievennlig land, der generøse støtteordninger gjør det mulig å kom-

1 Kilde: <http://ssb.no/fodte>, lastet ned 15. januar 2016. Samlet fruktbarhetstall (SFT) er det gjennomsnittlige antall levendefødte barn som under gjeldende fruktbarhetsforhold vil bli født av en kvinne som gjennomlever hele den fødedyktige perioden.

2 Reproduksjonsnivå er en beregnet størrelse som viser gjennomsnittlig antall barn et årskull av kvinner i et gitt samfunn må få for å opprettholde en konstant størrelse av befolkningen. Tallet påvirkes av spedbarnsdødelighet og dødelighet for kvinner i reproduktiv alder. Reproduksjonsnivået i Norge ligger i dag på i underkant av 2,1 barn per kvinne.

3 <http://www.fn.no/Tema/Befolkning/Verdens-befolkning> (hentet 15. januar 2016).

4 <http://ssb.no/befolkning/statistikker/fodte/aar/2015-03-26#content> (hentet 15. januar 2016).

binere arbeids- og familieliv (Ellingsæter 2012; Skrede 2004b). De aller fleste unge voksne i Norge ser det som både ønsket og sannsynlig at de kommer til å få barn i løpet av livet (Ellingsæter og Pedersen 2013; Lyngstad og Noack 2005; Ravn og Lie 2013), og de fleste *får* også barn i løpet av livet.

Reproduksjon i dagens Norge kan forstås som et kulturelt imperativ, i den forstand at det å få barn ikke bare anses som mulig, men *naturlig*, både i betydningen «naturgitt» og «sosialt selvsagt» (Ravn og Sørensen 2007; Ravn og Lie 2013). Det å ønske seg barn krever ikke noen begrunnelse eller forklaring (Ravn 2005), mens de som ikke ønsker barn, stadig må forklare hvorfor de sier nei til «meningen med livet» (Fjell 2008; Hellesund 2003). Denne kulturelle naturaliseringen av det å få barn ser ut til å være nokså tydelig kjønnet. I dette ligger det at det oppfattes som mer naturlig, og dermed også viktigere – og mer forventet – for kvinner enn for menn å bli foreldre. Denne kjønnsdimensjonen er blant annet påpekt av Toril Moi, som hevder at et særegent «moderlighetsideal» gjennomsyrrer det norske samfunnet og knytter akseptabel eller legitim kvinnelighet til det å få barn (Moi 2004). Thomas Hylland Eriksen peker på det samme når han retorisk spør hvem som i dag er mest stigmatisert av samer, kriminelle og barnløse kvinner (Eriksen 2006:20).

Menn har samlet sett et lavere fruktbarhetstall enn kvinner i Norge (Lappegård, Noack og Rønsen 2013). Det innebærer at flere menn enn kvinner forblir barnløse, i betydningen «uten biologisk tilknytning til barn». Samtidig ser det ut til at flere menn enn kvinner får flere barnekull – med flere partnere (Jensen og Østby 2014; Skrede 2004a). Dette bildet er i tråd med studier av nordmenns fruktbarhetsintensjoner, som viser at 90 prosent av kvinnene forventer å få barn, mot 77 prosent av mennene (Lyngstad og Noack 2005). Samtidig synes det å være økende oppmerksomhet om menn som fedre både i den alminnelige samfunnsdebatten og blant politikere (Brandth og Kvande 2013; Hoel 2013, 2014; Jensen 2013; Kitterød og Rønsen 2013; Slottemo 2009; Aarseth 2008, 2013). Også i denne boka vises flere eksempler på hvordan farskap og aktiv deltakelse i barnas liv er en viktig del både av maskulinitetsidealet og menns praksis (se Jensen og Lie, kapittel 5; Ravn, kapittel 6 og Hoel, kapittel 8).

Selv om barn i dag har en høy symbolsk verdi i Norge (Jensen 2003), og foreldreskap for de fleste både er ønsket og forventet, eksisterer det en klar forståelse av at noen tidspunkt og livssituasjoner er mer egnet for familieetablering enn andre. Blant annet er det et implisitt krav om å vente til «alt er på plass» og man er «klar for det». Disse uttrykkene

omfatter å ha funnet seg en (livs)partner, være ferdig med studier, ha (fast) jobb, ha flyttet fra foreldrehjemmet og kjøpt eget bosted (Jensen 2003; Kristensen 2011; Pedersen 2012; Ravn 2004, 2005; Ravn og Lie 2013, se også Jensen og Lie, kapittel 5 og Kristensen, kapittel 7). Slike idealer er med på å påvirke alderen man får barn i. I Norge har det vært en økning i alder for førstegangsfødende siden 1970-tallet, selv om dette nå ser ut til å flate ut. Gjennomsnittsalderen ved første fødsel i 2014 var 28,7 år for kvinner og 31,3 år for menn (Statistisk sentralbyrå 2015). I den samme statistikken fremgår det også at kvinner i aldersgruppen 30-34 år fødte flest barn, etterfulgt av kvinner i aldersgruppen 25-29 år. Samtidig som forventningen om at man skal vente med barn til man er «klar for det», synes å være generell, varierer innholdet i dette imperativet mellom sosioøkonomiske grupper og mellom regioner (Ellingsæter og Pedersen 2013; Lappegård 2007; Lappegård, Noack og Rønsen 2013). Ett uttrykk for dette er forskjeller i gjennomsnittsalder på førstegangsfødende mellom regioner i Norge (Statistisk Sentralbyrå 2015).⁵ En annen variabel som har fått oppmerksomhet i den senere tid, er landbakgrunn. I og med at Norge er blitt et flerkulturelt samfunn, har både andre (lands) reproduksjonsmønstre og betydningen av migrasjon trådt frem i de norske fruktbarhetsstatistikkene. En effekt av dette er økt variasjon, og også en oppmerksomhet rundt hvordan en minoritetsgruppes fruktbarhetsatferd endrer seg over tid. Hovedbildet har her vært en stadig økende likhet med majoritetsbefolkningen etter hvert som gruppens botid har økt, en tendens som har vært tydeligst for de gruppene med høyest opprinnelig fruktbarhet (Foss 2006; Tønnessen 2014).

Oppsummert kan vi si at norsk reproduksjon kjennetegnes av et relativt høyt samlet fruktbarhetstall, med en god del variasjon gjemt bak tallene. Mange ønsker seg barn, og mange får barn. Men som vi snart skal se, er det å få barn ikke bare et individuelt anliggende; staten har også en klar interesse i å sikre ønsket befolkning. I norsk kontekst har statens interesse blant annet dreid seg om å opprettholde folketall og sikre tilvekst gjennom reproduksjon.

5 I 2014 var fruktbarheten høyest i Rogaland, med et samlet fruktbarhetstall på 1,90. Lavest var fruktbarheten i Hedmark og Buskerud, med fruktbarhetstall på 1,64.

Norsk biopolitikk

En omfattende helse- og familiepolitikk – som består av en rekke tiltak og ordninger som skal støtte befolkningen i de valgene de tar om og når de skal ha barn – utgjør en bærebjelke i den norske velferdsstaten. Dette bidrar til at Norge gjerne beskrives som et godt land å bo i for barnefamilier. At ordningene også oppfattes som gode, bekreftes av studier som viser at fremtidige norske foreldre – i motsetning til hva som er tilfelle i en rekke andre land – i liten grad oppfatter økonomi som et sentralt aspekt i vurderingen av om man vil ha barn eller ikke, og eventuelt når dette skal skje (Ellingsæter og Pedersen 2013; Ravn 2005).

Velferdsordningene rundt familieplanlegging, reproduksjon og familieliv kan ses på som en støtte for befolkningen i den forstand at de skal gjøre det mulig for hver enkelt å ta individuelle valg ut fra egne ønsker og behov. Samtidig kan disse ordningene forstås som en regulering, og dermed en styring, av reproduksjon, som også tjener statens interesser (Levold 2014). Statlig regulering av reproduksjonsfeltet foregår blant annet gjennom lovverk knyttet til familieplanlegging, familiepolitikk, foreldrepermisjonsordninger, egen fedrekvote, svangerskapsomsorg, barnehagetilbud, rettigheter til assistert befruktning og lovregulering av gyldige slektskapsbånd. Flere av disse reguleringene har i tillegg doble likestillingspolitiske siktemål. Det vil si at de søker å legge til rette for at både fedre og mødre tar sin del av barneomsorgen, samtidig som både mødre og fedre skal delta i arbeidslivet og være selvforsørget (Danielsen, Larsen og Ovesen 2013; Ellingsæter 2012).

Mens det i en rekke utviklingsland i flere tiår har vært stor vekt på å redusere fødselstallene, ettersom høye fødselstall antas å føre til både økt fattigdom og høy barne- og mødredødelighet (Austveg 2006), har problemstillingen i de fleste europeiske land vært de (for) lave fruktbarhetstallene og de negative konsekvensene dette antas å ha for nasjonen på sikt (Douglass 2005). I Norge dreier mye av familiepolitikken seg om rettslig vern og økonomisk støtte til barnefamilier, primært småbarnsfamilier, og den er av Kari Skrede (2004b:168) også beskrevet som «sjenerøs reproduksjonsstøtte». Med det menes at familiepolitikken ser ut til å fungere som en oppmuntring til økt reproduksjon, hvilket er i tråd med Anne Lise Ellingsæters påstand om at selv om norsk familiepolitikk ikke har vært legitimert med direkte pronatalistiske intensjoner, har det like fullt utviklet seg noe som ligner en pronatalistisk ideologi i form av en offentlig politisk retorikk og kultur som oppmuntrer kvinner til barnefødsler (Ellingsæter 2012:371).